

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(17).2024.171-182

І. О. Касьянов,

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня**вищої освіти доктора філософії,**Державний податковий університет**e-mail: kasyanov11123@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-5652-4482**

ПРИМИРЕННЯ З НЕПОВНОЛІТНІМ ПІДОЗРЮВАНИМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ

Правосуддя, дружнє до дитини, є більш гуманним та орієнтованим на забезпечення найкращих інтересів дитини в контакті із законом видом відправлення правосуддя незалежно від того, в якому статусі перебуває дитина: дитина в конфлікті із законом (неповнолітній правопорушник) або дитина, що є потерпілою від вчиненого стосовно неї кримінального правопорушення. Категорична позиція держави щодо імплементації сучасних форм здійснення правосуддя є загрозовою та несе у собі більше шкоди, ніж користі, адже каральна функція кримінального правосуддя не є основою в сучасних демократичних державах.

Неповнолітні правопорушники становлять окрему категорію осіб, щодо яких можливе застосування відновних заходів, адже внаслідок їхнього віку, триваючого формування особистісних цінностей та уявлень успіх від застосування до них інструментів відновного правосуддя є більш можливим і подекуди прогнозованим, ніж у разі застосування відновних програм до повнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Чинне законодавство України вже містить нормативні приписи, що спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дитини. До того ж можливість примирення між неповнолітнім порушником і потерпілою особою також передбачена як нормами матеріального права, так і нормами процесуального права. Водночас орієнтир держави на відновне правосуддя та стимулювання з боку державних інституцій програм примирення неповнолітніх порушників з потерпілими від кримінальних правопорушень потребують подальшої уваги.

Окрема увага присвячена ризикам і викликам, з якими можливо зіштовхнутися, впроваджуючи такі процедури відновного правосуддя, як примирення з дітьми в конфлікті із законом. Хоча особливий (некаральний) підхід у притягненні неповнолітніх до кримінальної відповідальності дійсно може нести певні ризики, все ж таки їх можна зменшити, щоб практична користь від застосування відновного правосуддя переважала навіть гіпотетичні побоювання щодо реформування законодавства в цьому напрямі.

Ключові слова: примирення, медіація, центр «Барнахус», правосуддя, дружнє до дитини, ресоціалізація, повторна травматизація, відповідальність неповнолітніх.

Метою дослідження є аналіз переваг і можливих ризиків від впровадження та регламентування на законодавчому рівні пріоритету некарального реагування, застосування відновних заходів до неповнолітніх, а також вплив цих заходів на запобігання вчиненню правопорушень у дитячому середовищі, соціальну реабілітацію, запобігання вторинній віктимізації.

Постановка проблеми. За умов тривання стрімких євроінтеграційних процесів в Україні чільного значення набуває потреба в адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Не є виключенням реформування традиційних методів здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх, удосконалення правового регулювання їхньої участі в кримінальному провадженні як з боку порушників, так і потерпілих або свідків, а також розширення переліку відновних процедур, які ефективно можуть застосовуватися до неповнолітніх.

Як свідчать статистичні дані минулих років, в 70 % випадках неповнолітній правопорушник, який потрапив за ґрати на строк більше одного року, потрапляє у в'язницю повторно [1]. З цього робимо висновок, що застосування традиційних методів здійснення правосуддя має суттєві недоліки, адже здебільшого орієнтується на карі, аніж на перевихованні (виправленні) порушника. Зі свого боку пріоритет карального правосуддя є неприпустимим у сучасних правових системах, оскільки не забезпечує виконання завдання кримінального закону, зокрема щодо запобігання кримінальним правопорушенням, призводить до рецидивів, зневіри у справедливості правосуддя як форми захисту прав державою, особливо коли це стосується притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Серед іншого найсуттєвішим стоїть питання ретравматизації неповнолітнього потерпілого під час допитів, проведення інших слідчих дій, які повертають неповнолітнього до негативних спогадів про вчинене стосовно них кримінальне правопорушення. Не є поодинокими випадки, коли суди апеляційної або касаційної інстанції скасовують вирок і направляють справу для повторного розгляду в суд першої інстанції, чим зумовлюється повторна участь потерпілого під час розгляду справи, а отже, і повторний стрес від спогадів про обставини вчиненого кримінального правопорушення, зустрічей з кривдником під час процесуальних дій.

Водночас попри позитивний досвід США та країн Західної Європи в застосуванні ефективних і релевантних процедур відправлення правосуддя до неповнолітніх існують думки, що запровадження деяких відновних процедур, зокрема відновного примирення (медіації), може мати певні ризики та бути загрозливим для існування безпечного середовища.

Крім того, можуть існувати побоювання щодо досягнення позитивного результату від запровадження в Україні некарального правосуддя для неповнолітніх, адже самого декларування відповідних норм у законодавстві не є достатньо. Потрібна якісна й ефективна реалізація цих норм на практиці, а також контроль за виправленням неповнолітніх порушників, їхнім щирим і свідомим каяттям. Як приклад, показовим є досвід Канади, де Закон про неповнолітніх правопорушників з моменту його ухвалення піддавався критиці, а малолітні правопорушники подекуди отримували абсурдно м'які

покарання за насильницькі злочини [2]. Схожою є ситуація в Республіці Корея, де між парламентаріями вже тривалий час точаться дискусії щодо потреби в посиленні кримінальної відповідальності для неповнолітніх (зниження мінімального віку для притягнення до кримінальної відповідальності на рівні з дорослими, застосування особливостей ювенальної юстиції лише щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння вперше, тощо) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування відновного підходу до здійснення правосуддя щодо неповнолітніх досліджувалось у працях ряду вчених, серед яких С. С. Вітвіцький, К. В. Денисенко, А. А. Коренюк, М. В. Корнієнко, С. Л. Кошарновська, Г. Ю. Лук'янова, О. В. Максименко, Є. С. Назимко, Н. В. Неледва, І. Р. Серкевич, А. О. Сухарєва, Т. І. Тіточка, О. С. Ховпун, Н.Б. Шамрук. Водночас проблематика застосування відновних процедур з погляду їхньої ефективності, а також впливу на неповнолітніх, охоплюючи особистісне формування неповнолітніх, у кримінологічному аспекті залишається недостатньо розкритою.

Виклад основного матеріалу. Наразі чинним законодавством України передбачено застосування відновного правосуддя щодо неповнолітніх. Відомо, що 2019 року розпочав реалізовуватися пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – Програма відновлення), порядок реалізації якого затверджений спільним наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21 січня 2019 року № 172/5/10.

Участь неповнолітнього підозрюваного в пілотному проєкті полягала в тому, що регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначався посередник для проведення медіації, яка відбувалася між неповнолітнім підозрюваним і потерпілим. Наявність потерпілого є однією із чотирьох обов'язкових умов, передбачених законодавством, за яких уможлилювалась участь неповнолітнього підозрюваного в пілотному проєкті [4].

Реалізація згаданого проєкту відбулася в шести регіонах України: Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. За рік її реалізації 439 неповнолітніх осіб були проінформовані про можливість участі в Програмі відновлення, з них 137 осіб взяли участь у Програмі, 60 осіб було звільнено від кримінальної відповідальності. Після цього вказаний проєкт було розширено на всю територію України [5]. Потрібно визнати, що внаслідок великої війни, дії воєнного стану в Україні та у зв'язку з цими подіями змін законодавства про кримінальну відповідальність можливості вказаної Програми відновлення для неповнолітніх менше використовуються на практиці, адже посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, в багатьох випадках унеможливило умову застосування цієї Програми – вчинення неповнолітнім проступку або нетяжкого злочину.

Водночас вважаємо за потрібне описати один із випадків успішної реалізації Програми відновлення. Так, неповнолітній студент викрав із приміщення коледжу бормашину, вартістю 2 400 грн, спричинивши цьому закладу матеріальний збиток на вказану суму. Упродовж місяця між підозрюваним неповнолітнім і представником

потерпілого укладено угоду про застосування Програми відновлення й упродовж трьох місяців на підставі ухвали суду неповнолітнього звільнено від кримінальної відповідальності за частиною першою статті 185 КК України, а кримінальне провадження за його обвинуваченням закрито [6].

Отже, застосування в Україні альтернативних форм відправлення правосуддя щодо неповнолітніх мало успіх та було позитивно оцінено фахівцями у сфері ювенальної юстиції, адже неповнолітній міг усвідомити шкоду від вчиненого ним діяння для потерпілого, його близьких, можливі заходи кримінально-правового впливу стосовно себе та довести потерпілому своє дійсне виправлення. Водночас, на наше переконання, здійснюючи подальше розширення відновних практик під час кримінального переслідування неповнолітніх порушників, варто мати ефективні системи моніторингу й оцінки якості наданих послуг з посередництва в примиренні (медіації) сторін, а саме здійснювати контроль у питаннях повторюваності вчинення порушень особами, які пройшли через відновні заходи, порівняно з тими, які зазнали традиційного (карального) підходу під час притягнення їх до відповідальності. Здійснення таких моніторингових заходів дасть змогу вчасно виявити та зреагувати на недоліки впровадження відновного правосуддя в Україні, якщо такі матимуть місце.

Варто визнати, що станом на сьогодні чинне законодавство України містить у собі ряд норм, які орієнтовані на захист прав та інтересів дитини, яка може бути як потерпілою від кримінального правопорушення, так і підозрюватися в його вчиненні. Зокрема, до них можна віднести частину першу статті 226 (допит малолітньої чи неповнолітньої особи), частину першу статті 227 (проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи), частину першу статті 354 (допит малолітньої чи неповнолітньої особи судом) КПК України [7], розділ XV КК України (в частині застосування примусових заходів виховного характеру, видів та суворості покарання тощо) [8].

В аспекті імплементації найкращих міжнародних практик до чинного законодавства України потрібно звернути увагу на законопроекти від 04.06.2021 № 5617 та від 04.06.2021 № 5618, які є пов'язаними між собою. Зазначимо, що наразі законопроект від 04.06.2021 № 5617 повернуто на доопрацювання та знято з розгляду, що викликало негативну реакцію прибічників запровадження в Україні правосуддя, дружнього до дитини.

Зазначаючи про мету запровадження в Україні правосуддя, яке б більшою мірою ураховувало інтереси дитини, варто звернути увагу на пояснювальну записку до законопроекту від 04.06.2021 № 5617, в якій пропонується, що означений законопроект розроблено з метою посилення захисту прав і ресоціалізації неповнолітніх, що вчинили кримінальні правопорушення. Законопроект має на меті створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини й іншим міжнародним стандартам щодо прав дитини та є законодавчою основою для забезпечення запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, належного поведіння з дітьми в контакті із законом та їхньої соціальної реабілітації, запобігання вторинній віктимізації дітей, які є потерпілими або свідками [9].

З одного боку, законопроектом № 5617 «Про юстицію, дружню до дитини» визначається важливість належного відношення до дитини незалежно від статусу, в якому вона перебуває в кримінальному або адміністративному провадженні, ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, а також недопустимість вторинної віктимізації дитини, яка є потерпілою чи свідком. Водночас під вторинною віктимізацією законопроект розуміє повторну травматизацію психіки дитини, яка є потерпілою чи свідком, унаслідок проведення неодноразових співбесід з нею суб'єктами юстиції щодо дітей, а також під час безпосередніх контактів з підозрюваним, обвинуваченим [10].

Процедура кримінального переслідування є доволі громіздкою, вимагає вчинення потрібного переліку процесуальних дій, які часто є численними, тривалими та можуть бути травматичними для психіки дитини. Як зазначається у пункті 51 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього до дітей, ухвалених Комітетом міністрів 17 листопада 2010 року, суди повинні проявляти виняткову старанність для уникнення будь-якого ризику несприятливих наслідків для сімейних відносин [11, с. 28]. Під ризиком у цьому випадку з огляду на структуру документа варто розуміти невинуваті зволікання (затримки) в провадженні, в якому бере участь неповнолітній.

З іншого боку, означені вище законопроекти враховують інтереси неповнолітнього порушника та мають на меті елімінацію рецидивів за участю неповнолітніх. У цьому аспекті вважаємо за потрібне звернути увагу на наміри впровадження на рівні закону процедури відновного примирення (медіації), під яким розуміють позасудову процедуру врегулювання конфлікту через переговори дитини, яка вчинила правопорушення, та потерпілого за допомогою одного чи кількох посередників (медіаторів). Крім того, забезпечення відновного примирення визначено одним із принципів правосуддя, дружнього до дітей, що свідчить про актуальність і виправданість інституту примирення у сфері ювенальної юстиції.

Не можна оминати увагою думку С. С. Вітвіцького, Є. С. Назимка, Т. І. Тіточки, що неправильно обраний спосіб роботи із девіантними підлітками може призвести до їхнього «закриття» від оточуючого середовища й укорінення суспільно небезпечних звичок. Міжнародна правова спільнота в усіх нормативних актах акцентує увагу на бажаність «відкритих» форм роботи з неповнолітніми правопорушниками, які виключають поміщення останніх до установ закритого типу. Перевага також віддається звільненню від покарання в усіх можливих випадках, що пояснюється особливостями особистості дитини [12, с. 42].

Крім того, аналізуючи переваги та недоліки від впровадження правосуддя, дружнього до дитини, потрібно звертати увагу на причини та передумови вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень, зокрема повторних караних законом діянь. Одним із визначальних чинників, які формують злочинні уявлення в неповнолітнього, є мікросередовище, в якому живе дитина, – сім'я й однолітки із найближчого оточення. Тобто гарні взаємовідносини батьків із їхніми дітьми, приділення уваги формуванню особистості дитини в дусі поваги до інших, толерування правильних життєвих цінностей та орієнтирів є тими чинниками, що з більшою вірогідністю забезпечать неповнолітнього від вчинення ним кримінальних правопорушень. Навпроти, зростання дитини в умовах

недостатньої уваги батьків до проблем дитини та її життя загалом, наявність насильства в сім'ї з великою вірогідністю може мати наслідком травмування психіки дитини, що в подальшому приведе до вчинення правопорушень.

Серед чинників, які мають вплив на формування особистості дитини, окремо варто враховувати вплив телебачення. Наприклад, споживання дитиною контенту, в якому матеріальні блага є основною цінністю та нівелюються загальноприйняті норми й правила співіснування в суспільстві, навряд чи сприятимуть формуванню законослухняної поведінки дитини. Як зазначають Н. М. Градецька та О. І. Курило, в процесі визначення заходів протидії негативному впливу ЗМІ на дітей і молодь в Україні можна зазначити, що ситуація, яка склалася в інформаційній сфері, потребує адекватного реагування державних і громадських структур. Діяльність ЗМІ може й не бути злочинною, але може стати фоновим явищем для вчинення злочинів, причиною делінквентної та девіантної поведінки, у зв'язку із чим існує потреба в дослідженні проблеми криміногенності масово-комунікативного впливу на злочинність, зокрема молодіжну, і протидії їй через розробку й подальшу реалізацію комплексу запобіжних заходів [13; с. 66].

На думку О. В. Ткалі, з огляду на специфіку потерпілих неповнолітнього віку варто зазначити, що в профілактичній роботі з цієї групою велике значення мають насамперед заходи не правового характеру, а педагогічні, психологічні, медичні. Вивчення та дослідження віктимних рис неповнолітніх, проведення психокорекційної роботи з дітьми, спрямованої на усунення таких властивостей, є важливою ланкою профілактики злочинних посягань на них [14, с. 31].

Відтак політика відправлення правосуддя щодо неповнолітніх поряд з недопустимістю уникнення винних осіб від передбаченої законом відповідальності повинна враховувати вікові особливості дитини, триваючий процес формування особистості в підлітковому віці та водночас мати орієнтир на виправлення (перевиховання) неповнолітнього порушника, а не на кару та поміщення його в закрите середовище, яке сприятиме тільки подальшій маргіналізації дитини.

Принагідно зазначимо, що одним із актуальних та визнаних у розвинених країнах світу напрямів реформування системи правосуддя щодо неповнолітніх є впровадження моделі (центрів) «Барнахус» у процес відправлення ювенального правосуддя. Означена модель серед іншого сприяє забезпеченню найкращих інтересів дитини, убезпечує її від надмірної психологічної травматизації традиційними методами розслідування кримінальних правопорушень, зменшує ризики зростання рецидивної злочинності. В Україні вказана модель здебільшого розглядається з точки зору забезпечення прав неповнолітніх свідків і потерпілих, проте застосування центрів «Барнахус» може бути ефективним також щодо неповнолітніх порушників закону, чим у жодному разі не можна нехтувати.

Отже, як зазначається в Правовому аналізі роботи моделі «Барнахус» в Україні, підготованому Олівією Лінд Халдорссон і Тамарою Бугаєць за дорученням Департаменту захисту прав дитини Директорату протидії дискримінації Ради Європи, цільова група в «Барнахусі» може також охоплювати дітей, які не досягли віку настання кримінальної відповідальності, і/або всіх дітей віком до 18 років, які стали підозрюваними. У «Барнахусі» поширюється практика охоплення неповнолітніх підозрюваних у жорстоких

злочинах, що забезпечує можливість підозрюваних або обвинувачених дітей бути почутими дружнім до дітей способом, а також запропонувати їм належну допомогу відповідно до їхніх потреб особистості та розвитку. Цей розвиток відповідає міжнародним рекомендаціям, зокрема Керівним принципам Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Охоплення неповнолітніх підозрюваних цільовою групою «Барнахусу» – важливе політичне рішення, яке потребує ретельного вивчення з погляду підходу та потенційних ресурсів «Барнахусу». Для цього потрібні спеціальні заходи, щоб запобігати контактам між імовірними потерпілими та кривдниками [15, с. 12].

Як відомо, центри «Барнахус» умовно поділяються на кімнати, кожна з яких має своє завдання: кімнати захисту дітей, розслідування та судового провадження, медичного огляду та лікування, обстеження та лікування психічного здоров'я. Фахівці центрів «Барнахус» повинні мати спеціальну підготовку, постійно вдосконалювати свої навички роботи з дітьми та бути здатними працювати з дітьми, зокрема з тими, які перебувають у конфлікті із законом. На наше переконання, враховуючи функціонал, кадрове та методичне забезпечення центрів «Барнахус», варто мовити про створення на базі цих центрів кімнат роботи з неповнолітніми, що перебувають у конфлікті із законом. Завданням таких кімнат могло б стати, наприклад, здійснення психологічного та педагогічного впливу на неповнолітнього порушника, сприяння щирому каяттю й усвідомленню вчиненого ним діяння. Таке завдання вбачається доцільним досягти саме за допомогою примирення між неповнолітнім підозрюваним і потерпілим у процесі медіації.

Відтак вважаємо, держава має сприяти в наданні можливості неповнолітнім порушникам стати на шлях виправлення через усвідомлення вчиненого ними протиправного діяння, примирення з потерпілим, а також за потреби в покладенні на неповнолітнього додаткових заходів виховного характеру. До того ж універсальне правове підґрунтя для примирення між сторонами конфлікту за участю неповнолітнього підозрюваного вже наявне: в КК України – це інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, а в КПК України – інститут угод у кримінальному процесі.

Як виправдано зазначає А. А. Коренюк, впровадження медіації в Україні є рятівним канатом для неповнолітніх, які оступилися і вперше вчинили правопорушення, зокрема, не потрапити за ґрати, а отже, уникнути кримінального майбутнього, переосмислити свою поведінку, самостійно відшкодувати шкоду, завдану іншій стороні конфлікту, та стати на шлях виправлення [16, с. 122]. Із вказаним твердженням погодитися важко, адже сама лише кара за вчинене кримінальне правопорушення не забезпечує завдання закону про кримінальну відповідальність та не узгоджується з приписами частини другою статті 50 КК України. Проте, надаючи оцінку системі покарань, зокрема можливим видам покарань за вчинені кримінальні правопорушення, потрібно визнати, що існуючі види покарання, які передбачені статтею 51 КК України, є надто обмеженими, що у багатьох випадках, особливо коли мовимо про призначення покарання неповнолітньому, не враховують особливостей кожної окремої дитини, а відтак і обмежують суддю в призначенні дійсно справедливого та необхідного покарання.

В аналітичному звіті «Так простіше». Як призначають покарання неповнолітнім в Україні?» за авторством К. Автухова, К. Грищенко, В. Крейденкової, І. Шиби, І. Яковець наголошується увага на інших не передбачених національним законодавством України видах покарань щодо неповнолітніх, які застосовують в міжнародній практиці, серед яких: можливість потерпілого висловити порушнику свою думку про його вчинок; заохочення прагнення правопорушника надати жертві як компенсацію за завдану шкоду символічні послуги або передати будь-яке майно; конфіскація або позбавлення права власності на майно; повернення майна жертві або постанова про компенсацію; реституційні заходи; домашній арешт; участь у груповій психотерапії та інших подібних заходах; відвідування консультацій; обов'язкове навчання; заборона виходити з дому після певного часу; заборона на певні дії; зобов'язання почати роботу за допомогою державного органу [17, с. 14].

Означені вище види покарань насамперед спрямовані на перевиховання неповнолітнього, усунення вад формування його правової свідомості, які могли виникнути з різних причин (як-от неналежне виховання з боку батьків чи опікунів, спеціалізованих закладів, вплив однолітків, ЗМІ та телебачення, насильство у сім'ї та поза нею тощо). У процесі примирення між неповнолітнім порушником та потерпілим за допомогою професійного медіатора за участю педагога та/або психолога забезпечуються умови, за яких, з одного боку, неповнолітній повинен усвідомити суспільну небезпеку від вчиненого ним діяння, почати співчувати потерпілому й намагатися максимально компенсувати шкоду вчиненого ним діяння, а з іншого – потерпілий також намагається досягти компромісу з неповнолітнім порушником і проконтролювати його дійсне виправлення.

Водночас, щоб система відновного правосуддя ефективно працювала й, навпаки, не стала каталізатором збільшення повторюваних злочинів з боку осіб, які зазнали процедур відновлювального правосуддя (примирення в процедурі медіації), потрібно аналізувати та вчасно виявляти недоліки, які призводять до рецидивів з боку осіб, які в неповнолітньому віці пройшли через заходи відновного правосуддя, зокрема через процедуру медіації (примирення).

Вважаємо, що причинами недосагнення успішного результату проведення медіації з неповнолітнім можуть бути недостатня кваліфікація та компетентність медіатора, педагога та/або психолога, які беруть участь у процедурі примирення (медіації), помилково розроблені методики проведення медіації, недосконалість законодавства в цій сфері, а також орієнтир сторін медіації на уникнення передбаченої законом відповідальності, ніж на виправлення неповнолітнього та максимально можливе відновлення становища потерпілого. Безумовно, прийняття політичних рішень про більш широке застосування відновних процедур до неповнолітніх підозрюваних, зокрема в межах центрів «Барнахусу», про що зазначалося вище, вимагає від держави виважених заходів щодо підготовки та реалізації таких програм, а в подальшому щодо аналізу практики застосування відновного правосуддя стосовно неповнолітніх і тенденцій динаміки рівня злочинності в країні.

Висновки. За результатами аналізу викладеного вище можна дійти таких висновків. По-перше, впровадження та подальше поширення в Україні процедур відновного правосуддя, особливо щодо дітей, які перебувають у конфлікті із законом, є нагальним і виправданим питанням. У цьому процесі важливе місце займає інститут відновного примирення (медіації) за участю професійного медіатора. Прогнозується, що проходження неповнолітніми порушниками через відновне примирення, що є елементом некарального правосуддя, сприятиме ресоціалізації такого порушника, зменшуватиме ризик рецидивів у майбутньому, чим саме дотягатиметься суспільний інтерес від впровадження правосуддя, яке спрямоване не на кару, а на виправлення (перевиховання) дитини. По-друге, доречним є питання забезпечення та стимулювання державою процедур примирення неповнолітнього порушника з потерпілим. Як приклад, функціонал центрів «Барнакус» може бути розширеним, щоб не лише забезпечувати інтереси неповнолітніх потерпілих, а й також неповнолітніх у конфлікті із законом.

Водночас побоювання щодо негативних наслідків впровадження пріоритету некарального правосуддя стосовно неповнолітніх осіб (збільшення рівня злочинності в державі, збільшення рецидивів, невдоволення потерпілих від практичного застосування примирення (медіації) з неповнолітніми порушниками) можливо нівелювати за допомогою вдосконалення підготовки й підвищення кваліфікації медіаторів та інших осіб, залучених до процедури відновного примирення, а також постійним моніторингом динаміки злочинності серед неповнолітніх, які зазнали процедур відновного правосуддя. На нашу думку, означене уможливить вчасне виявлення недоліків застосування некарального правосуддя щодо неповнолітніх, удосконалення нормативного регулювання та релевантного коригування його інструментів у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відновне правосуддя для дітей: перші успішні кейси. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidnovne-pravosuddya-dlya-ditey-pershi-uspishni-keysy> (дата звернення: 07.11.2023).
2. Getting Tough on the Young Offenders Act. URL : <https://www.fraserinstitute.org/article/getting-tough-young-offenders-act> (дата звернення: 21.08.2023).
3. Juvenile offenders with no criminal responsibility on steady rise. URL : <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220324003100315> (дата звернення: 22.08.2023).
4. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. *Офіційний вісник України*. 2019. № 10. С. 78. Стаття 368, код акта 93272/2019.
5. Три роки реалізації програми відновного правосуддя для неповнолітніх: результати та висновки. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnolitnih-rezultati-ta-visnovki> (дата звернення: 01.09.2023).
6. У радіоєфірі ювенальний прокурор розповіла про відновне правосуддя щодо неповнолітніх. URL : https://myk.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=265399 (дата звернення: 15.12.2023).

Касьянов І. О. Примирення з неповнолітнім підозрюваним: кримінологічний аспект правосуддя, дружнього до дитини

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. С. 474. Стаття 88.
8. Кримінальний кодекс України : Закону України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. С. 131.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону про юстицію, дружню до дитини від 04.06.2021 № 5617. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137 (дата звернення: 07.09.2023).
10. Проект Закону про юстицію, дружню до дитини від 04.06.2021 № 5617. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137 (дата звернення: 01.08.2023).
11. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17.11.2010 і пояснювальна записка. Страсбург : Вид-во Ради Європи, 2013.
12. Вітвіцький С. С., Назимко Є. С., Тіточка Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування: міжнародні та європейські правові стандарти. Київ : ВД «Дакор», 2021.
13. Градецька Н. М., Курило О. І. Гламурний контент у сучасних ЗМІ як криміногенний фактор. *Право та державне управління*. 2021. № 2. DOI : <https://doi.org/10.32840/rdu.2021.2.10> (дата звернення: 01.11.2023).
14. Ткаля О. В. Напрямки запобігання віктимності неповнолітніх. *Актуальні проблеми юриспруденції*. 2023.
15. Правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні: підготований Олівією Лінд Халдорссон і Тамарою Бугаєць за дорученням Департаменту захисту прав дитини Директорату протидії дискримінації Ради Європи. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2021.
16. Коренюк А. А. Роль медіації в системі ювенальної юстиції. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). DOI : <https://doi.org/10.37374/2019-36-13> (дата звернення: 30.10.2023).
17. Так простіше. Як призначають покарання неповнолітнім в Україні? / Автухов К., Грищенко К., Крейденкова В., Шиба І., Яковець І. Київ, 2021. 62 с.

REFERENCES

1. Vidnovne pravosuddia dlia ditei: pershi uspishni keisy. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidnovne-pravosuddya-dlya-ditei-pershi-uspishni-keysy>
2. Getting Tough on the Young Offenders Act. URL : <https://www.fraserinstitute.org/article/getting-tough-young-offenders-act>
3. Juvenile offenders with no criminal responsibility on steady rise. URL : <https://en.yna.co.kr/view/AEN20220324003100315>
4. Pro realizatsiiu pilotnoho proektu «Prohrama vidnovlennia dlia nepovnolitnikh, yaki ye pidozriuivanyu u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia» : spilnyi nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy ta Heneralnoi prokuratury Ukrainy vid 21.01.2019 № 172/5/10. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2019. № 10. s. 78, stattia 368, kod akta 93272/2019.
5. Try roky realizatsii prohramy vidnovnoho pravosuddia dlia nepovnolitnikh: rezultaty ta vysnovky. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/tri-roki-realizatsii-programi-vidnovnogo-pravosuddya-dlya-nepovnolitnih-rezultati-ta-visnovki>

Касьянов І. О. Примирення з неповнолітнім підозрюваним: кримінологічний аспект правосуддя, дружнього до дитини

6. U radioefiri yuvenalni prokuror rozpovila pro vidnovne pravosuddia shchodo nepovnitnikh. URL : https://myk.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=265399
7. Kryminalni protsesualni kodeks Ukrainy : Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 9–10. S. 474. Stattia 88.
8. Kryminalni kodeks Ukrainy : Zakonu, Kodeks vid 05.04.2001 № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25. S. 131.
9. Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu pro yustytzii, druzhniu do dytyny vid 04.06.2021 № 5617. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137
10. Projekt Zakonu pro yustytzii, druzhniu do dytyny vid 04.06.2021 № 5617. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137
11. Kerivni pryntsyipy Komitetu ministriv Rady Yevropy shchodo pravosuddia, druzhnogo do dytyny : pryiniati Komitetom Ministriv Rady Yevropy 17.11.2010 i poiasniuvalna zapyska. Strasburh : Vyd-vo Rady Yevropy, 2013.
12. Vitvitskyi S. S., Nazymko Ye. S., Titochka T. I. Zvilnennia nepovnitnikh vid pokarannia ta yoho vidbuvannia: mizhnarodni ta yevropeiski pravovi standarty. Kyiv : VD «Dakor», 2021.
13. Hradetska N. M., Kurylo O. I. Hlamurnyi kontent u suchasnykh ZMI yak kryminohennyi faktor. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2021. № 2. DOI : <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.10>
14. Tkalia O. V. Napriamky zapobihannia viktyvnosti nepovnitnikh. *Aktualni problemy yurysprudentsii*. 2023.
15. Pravovi analiz roboty modeli «Barnakhus» v Ukraini: pidhotovanyi Oliviieiu Lind Khaldorsson i Tamaroiu Buhaiets za doruchenniam Departamentu zakhystu prav dytyny Dyrektoratu protydii dyskryminatsii Rady Yevropy. Kyiv : Vyd-vo «K.I.S.», 2021.
16. Koreniuk A. A. Rol mediatsii v systemi yuvenalnoi yustytzii. *Publichne pravo*. 2019. № 4 (36). DOI : <https://doi.org/10.37374/2019-36-13>
17. Tak prostishe. Yak pryznachaiut pokarannia nepovnitnim v Ukraini? / Avtukhov K., Hryshchenko K., Kreidenkova V., Shyba I., Yakovets I. Kyiv, 2021. 62 s.

I. O. KASIANOV. RECONCILIATION WITH A JUVENILE SUSPECT: A CRIMINOLOGICAL PERSPECTIVE ON CHILD-FRIENDLY JUSTICE

Child-friendly justice is a more humane form of justice aimed at ensuring the best interests of the child in contact with the law, regardless of the status of the child: a child in conflict with the law (juvenile offender) or a child who is a victim of a criminal offence committed against him or her. The categorical position of the state regarding the implementation of modern forms of administration of justice is threatening and does more harm than good, as the punitive function of criminal justice is not the main one in modern democratic states.

Juvenile offenders constitute a separate category of persons in respect of whom restorative measures may be applied, because due to their age, ongoing formation of personal values and perceptions, success from the application of restorative justice instruments to them is more possible and sometimes predictable than in the case of restorative programs for adult offenders.

Касьянов І. О. Примирення з неповнолітнім підозрюваним: кримінологічний аспект правосуддя, дружнього до дитини

The current legislation of Ukraine already contains regulatory provisions aimed at ensuring the best interests of the child. Moreover, the possibility of reconciliation between a juvenile offender and a victim is also provided for in both substantive and procedural law. At the same time, the state's focus on restorative justice and the promotion by state institutions of programs for reconciliation between juvenile offenders and victims of criminal offences require further attention.

Special attention is paid to the risks and challenges that may be faced when implementing such restorative justice procedures as reconciliation with children in conflict with the law. Although a special (non-punitive) approach to bringing juveniles to criminal responsibility may indeed carry certain risks, they can be mitigated so that the practical benefits of using restorative justice outweigh even hypothetical concerns about reforming legislation in this area.

Keywords: reconciliation, mediation, Barnahus Centre, child-friendly justice, resocialisation, re-traumatisation, juvenile responsibility.

Стаття надійшла до редколегії 3 жовтня 2024 року